

SPIS TREŚCI
PROCEDURA REAGOWANIA W PRZYPADKU UJAWNIENIA
SYTUACJI KRZYWDZENIA DZIECKA
OBOWIĄZUJĄCA W ZKPiG NR 20 W GDAŃSKU

PREAMBUŁA	2
PODSTAWA PRAWNA	2
Rozdział I Słowniczek terminów	2
Rozdział II Sposoby postępowania w przypadku podejrzenia lub zaistnienia sytuacji skrzywdzenia dziecka na terenie placówki lub poza nią.	6
A. przypadku podejrzenia / ujawnienia krzywdzenia dziecka przez rodzica.	7
B. podejrzenia krzywdzenia / krzywdzenia dziecka przez pracownika szkoły.	8
C. podejrzenia krzywdzenia/krzywdzenia ucznia przez innego ucznia.	8
D. przypadku krzywdzenia dziecka przez osobę z zewnątrz.	8
E. gdy zgłoszenie o krzywdzeniu dziecka dokonuje osoba spoza Placówki.	9
F. sposoby reagowania na sygnały o innych rodzajach zagrożenia.	
G. sposoby reagowania na nagłe i bezpośrednie zagrożenie życia ucznia.	11
Rozdział III Zasady postępowania pracowników szkoły w oparciu o procedury	11
A. Zasady ochrony danych osobowych.	11
B. Zasady ochrony wizerunku dziecka.	11
C. Zasady dostępu do Internetu oraz ochrona dzieci przed szkodliwymi treściami w Internecie.	12
D. Zasada prowadzenia rozmowy z dzieckiem.	12
E. Zasady bezpiecznych relacji personelu Placówki z dzieckiem.	13
F. Zasady rekrutacji i monitorowania personelu.	13
G. Zasady postępowania pielęgniarki szkolnej.	13
H. Zasady postępowania innych pracowników.	14
Rozdział IV. Monitoring stosowania Polityki	14
Rozdział V. Ważne adresy i telefony	15
Rozdział VI. Załączniki	15
Załącznik 1. Notatka służbowa	16
Załącznik 2. Notatka z rozmowy	17
Załącznik 3. Krótki Przewodnik dla gdańskich specjalistów NK.	18
ŹRÓDŁA	20

PROCEDURA REAGOWANIA W PRZYPADKU UJAWNIENIA
SYTUACJI KRZYWDZENIA DZIECKA
OBOWIĄZUJĄCA W ZKPiG NR 20 W GDAŃSKU

PREAMBUŁA

Podstawową i zasadniczą rolą wszystkich pracowników szkoły jest działanie dla dobra dziecka i dbanie o ich bezpieczeństwo. Każdy pracownik szkoły traktuje dzieci z szacunkiem, życzliwością, uwzględnia ich potrzeby.

Niedopuszczalne jest stosowanie wobec dziecka jakiegokolwiek przemocy fizycznej, czy psychicznej.

„ Nie-co dajemy dziecku, a co ono przyswaja.

Bo każdy gwałt i nadmiar to balast, każda jednostronność to możliwy błąd.”

J. Korczak

PODSTAWA PRAWNA

1. Ustawa z dnia 7 września 1991r. O systemie oświaty art 90
2. Kodeks postępowania cywilnego-art 572 par 1i2
3. Kodeks postępowania karnego z dnia 06.06.1997r.
4. Ustawa z dnia 29.07.2005r. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie-art 12
5. Ustawa z dnia 26.01.1982r. Karta Nauczyciela-art 6i7
6. Ustawa z dnia 26.10.1982r. O postępowaniu w sprawach nieletnich.
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”,
8. Statut Szkoły

Rozdział I

Słowniczek terminów

1. **Pracownikiem instytucji** jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę lub umowy zlecenia.
2. **Dzieckiem** jest każda osoba do ukończenia 18 roku życia.
3. **Opiekunem dziecka** jest osoba uprawniona do reprezentacji dziecka, w szczególności jego przedstawiciel ustawowy (rodzic/opiekun prawny) lub inna osoba uprawniona do reprezentacji
4. na podstawie przepisów szczególnych lub orzeczenia sądu (w tym rodzina zastępcza).
5. **Zgoda** opiekuna/rodzica oznacza zgodę co najmniej jednego z opiekunów dziecka. Jednak w przypadku braku porozumienia między opiekunami dziecka należy poinformować opiekunów
6. o konieczności rozstrzygnięcia sprawy przez sąd rodzinno – opiekuńczy.

7. **Procedura** to inaczej postępowanie (rodzaj czynności) oraz przepisy prawne regulujące postępowanie.
8. Przez **krzywdzenie dziecka** rozumie się przemoc fizyczną, psychiczną seksualną, ekonomiczną oraz zaniedbanie. Krzywdzeniem dziecka jest każde zamierzone lub niezamierzone działanie oraz zaniechanie działań ze strony rodzica/opiekuna, które ujemnie wpływa na rozwój fizyczny lub psychiczny dziecka¹.

Rodzaje przemocy:

Przemoc fizyczna

jest to wszelkiego rodzaju bezpośrednie działanie z użyciem siły, którego rezultatem jest nieprzypadkowe zranienie np. popychanie, obezwładnianie, policzkowanie, szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą ręką, pięścią lub przedmiotami, oblewanie wrzątkiem lub substancjami żrącymi, użycie broni, itp.

Objawy przemocy fizycznej:

siniaki, ślady po uderzeniach w różnych miejscach ciała, rany twarzy i głowy w różnych stanach gojenia się, ślady po oparzeniach, powtarzająca się opuchlizna, a także złamania, zwichnięcia, lęk przed rozebraniem się, lęk przed dotykiem drugiej osoby, strój nieadekwatny do pory roku oraz pogody, nadmierna apatia lub agresja, noszenie ciemnych okularów, także przy braku słońca.

Przemoc psychiczna

jest to działanie prowadzące do zniszczenia pozytywnego obrazu własnej osoby np.: wyśmiewanie, poniżanie, upokarzanie, zawstydzenie, narzucanie własnych poglądów, ciągle krytykowanie, kontrolowanie, ograniczanie kontaktów, stosowanie gróźb, szantażowanie.

Objawy przemocy psychicznej:

zaburzenia mowy (wynikające z napięcia nerwowego), psychosomatyczne (ból jelitowo

- żołądkowe, ból i zawroty głowy), moczenie i zanieczyszczanie się (zazwyczaj u dzieci), ból mięśni, nadmierna potliwość, zaburzenia snu, brak poczucia pewności siebie, niska samoocena, wycofanie, depresja, fobie, lęki, zachowanie destrukcyjne, kłopoty z kontrolą emocji, poczucie krzywdy i winy, nieufność do innych, problemy w pracy lub szkole, zachowania agresywne
- w stosunku do innych osób, tendencja do uzależniania się od innych.

Przemoc seksualna

za dziecko wykorzystane seksualnie można uznać każdą jednostką w wieku bezwzględnej ochrony (wiek ten określony jest przez prawo), jeżeli osoba dojrzała seksualnie, czy to przez świadome działanie czy to przez zaniedbywanie swoich społecznych obowiązków lub obowiązków wynikających ze specyficznej

---

1 Na podstawie Harvard University Press, Cambridge.

odpowiedzialności za dziecko dopuszcza do zaangażowania dziecka w jakąkolwiek aktywność natury seksualnej, której intencją jest zaspokojenie osoby dorosłej².

Bezpośrednie konsekwencje przemocy seksualnej:

Somatyczne:

- infekcje dróg moczowo - płciowych bez podłoża organicznego,
- urazy zewnętrznych narządów płciowych: zaczerwienienia, otarcia naskórka, bolesność,
- urazy około odbytowe i pochwy,
- ból przy oddawaniu moczu czy kału, np. krwawe stolce, krwawienie z narządów rodnych, upławy,
- infekcje jamy ustnej,
- urazy ciała związane ze stosowaną przemocą fizyczną,
- infekcje przenoszone drogą płciową (np. weneryczne, grzybicze, HIV),
- niezrozumiałe pojawienie się dolegliwości somatycznych, np. bólów brzucha, głowy, wymiotów, nudności,
- nieotrzymanie kału i moczu,
- spadek apetytu,
- trudności związane z siedzeniem lub chodzeniem,
- przerwanie błony dziewiczej,
- ciąża.

Poznawcze, emocjonalne, behawioralne:

- zbyt duża erotyzacja dziecka, znajomość zachowań seksualnych charakterystycznych dla osób dorosłych,
- prowokacyjne zachowania seksualne zarówno w stosunku do dorosłych, jak i rówieśników,
- zachowania masturbacyjne,
- erotyczne rysunki lub zabawy dziecka,
- zaburzenia snu, lęki nocne, koszmary nocne,
- zaburzenia przyjmowania pokarmu,
- u małych dzieci zachowania o charakterze regresywnym, takie jak moczenie się, ssanie palca, kiwanie,

---

2 . Popek L., Urbanowicz E. „Zjawisko przemocy wobec dziecka w rodzinie”, [w:] Wychowanie na co dzień, nr 4 -5.

- izolowanie się, zamykanie się w sobie,
  - lęki, strach, fobie, nerwice, depresje, przygnębienie, smutek,
  - lęki związane z daną płcią, np. wobec rodzica danej płci,
  - zachowania agresywne i (lub) autodestrukcyjne (próby samobójcze, samobójstwa),
  - nadpobudliwość ruchowa,
  - poczucie winy, krzywdy.
9. **Zaniedbanie**– niezaspokajanie podstawowych potrzeb emocjonalnych i fizycznych dziecka, odrzucenie emocjonalne, brak zainteresowania jego rozwojem, stanem zdrowia, higieną, właściwym odżywianiem i ubieraniem. Może dotyczyć osób starszych i niepełnosprawnych.

Objawy zaniedbania:

Częsta absencja w szkole lub przedszkolu, wagarowanie, brak przyborów szkolnych, ubiór nieadekwatny do pory roku, niedożywienie, zaniedbanie pod względem higienicznym i zdrowotnym (brudna odzież, skóra, przewlekłe nieleczone choroby, nie zażywanie niezbędnych leków, brak szczepień, koniecznych badań, zaburzony rozwój fizyczny), pozostawianie na dworze bez opieki w godzinach wieczornych i nocnych (zwłaszcza młodsze dzieci), apatia, bierność.

10. **Osoba odpowiedzialna za Internet** to wyznaczony przez dyrektora szkoły pracownik, sprawujący nadzór nad korzystaniem z Internetu przez dzieci na terenie szkoły oraz nad bezpieczeństwem dzieci w Internecie.
11. **Osoba odpowiedzialna za politykę ochrony dzieci** to wyznaczony przez dyrektora szkoły pracownik sprawujący nadzór nad realizacją polityki ochrony dzieci w szkole.
12. **Dana osobowa dziecka** jest każda informacja umożliwiająca identyfikację dziecka.\
13. **„Niebieska Karta”** to nazwa procedury podejmowanej i prowadzonej w związku z uzasadnionym podejrzeniem istnienia przemocy w rodzinie.

Nauczyciel, psycholog szkolny, pedagog szkolny jeżeli w toku swych czynności zawodowych, służbowych (lub na wniosek innego pracownika szkoły lub osoby z zewnątrz) uzna iż stosowana jest przemoc w rodzinie wszczyna procedurę Niebieskiej Karty. Wszczęcie to następuje przez wypełnienie formularza *Niebieska Karta A* należy przekazać do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury. Kopię pozostawia się u wszczynającego procedurę. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego po otrzymaniu formularza „Niebieska Karta – A” niezwłocznie, lecz nie później niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania przekazuje formularz członkom zespołu interdyscyplinarnego.

14. **Kryzys** moment przełomowy, rozstrzygający, punkt zwrotny. Kryzys jako stan psychiki cechuje się wysokim stopniem napięcia emocjonalnego, w znacznej mierze przeżywanego jako stan lękowy, stan zakłócenia dotychczasowej równowagi psychicznej.
15. **Interwencja kryzysowa** stanowi zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. W ramach interwencji kryzysowej udziela się natychmiastowej specjalistycznej pomocy, w zależności od potrzeb.
16. **Interwencja psychologiczno-pedagogiczna** to włączanie się w przebieg procesu rozwojowego po to, aby uzyskać poprawę poprzez podjęte działanie.
17. **Zespół Interdyscyplinarny** to grupa specjalistów podejmująca się współpracy celem udzielenia pomocy osobom lub całym rodzinom znajdującym się w kryzysie i dotkniętym problemem przemocy. W skład zespołu interdyscyplinarnego obligatoryjnie wchodzi przedstawiciele: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej; gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych; policji; oświaty; ochrony zdrowia; organizacji pozarządowych; kuratorzy sądowi.
18. **Zespół Interwencyjny w szkole** - pedagog, psycholog, wychowawca dziecka, dyrektor, inni pracownicy mający wiedzę o krzywdzeniu dziecka lub o dziecku

Rozdział II

Sposoby postępowania w przypadku podejrzenia lub zaistnienia sytuacji skrzywdzenia dziecka na terenie placówki lub poza nią.

- *O wszelkich podejrzeniach czy ujawnieniu krzywdzenia dziecka należy powiadomić dyrektora szkoły, psychologa szkolnego lub pedagoga szkolnego.*
- *Każdy pracownik ZKPiG 20, po uzyskaniu informacji o podejrzeniu / ujawnieniu krzywdzenia dziecka, ma obowiązek sporządzić **notatkę służbową (m. in. kto, gdzie, kiedy, kogo dotyczy) lub notatkę z rozmowy** Załącznik1 i 2.*
- *Dyrektor może powołać Zespół Interwencyjny w szkole w przypadku, kiedy zachodzi taka konieczność.*

a) Procedury interwencji w przypadku podejrzenia / ujawnienia krzywdzenia dziecka przez rodzica.

1. Każdy pracownik szkoły, lub inne osoby prowadzące zajęcia za zgodą dyrektora, ma obowiązek zgłosić informację stanowiącą przypuszczenie o zaistnieniu sytuacji krzywdzenia dziecka.

2. Każdy pracownik pedagogiczny zapoznaje się z sytuacją rodzinną dzieci będących pod jego opieką, prowadzi rozmowy z dzieckiem i jego rodzicami/opiekunami, a w niepokojącej sytuacji ma obowiązek współpracować z organizacjami mogącymi udzielić dziecku pomocy.
3. Jeżeli pracownik szkoły przypuszcza, że dziecko jest chore, głodne, zaniedbane lub krzywdzone ma obowiązek powiadomić wychowawcę lub pedagoga, a ten skontaktować się z rodzicami.
4. Pedagog szkolny, w przypadku stwierdzenia, że problem dziecka nie wymaga sięgnięcia po środki represji wobec rodziców/ opiekunów i istnieje możliwość współpracy z rodziną czyni następujące kroki:

-w rozmowie z rodzicami/opiekunami, pobiera pisemną deklarację o współpracy na rzecz poprawy sytuacji dziecka

-wspiera dziecko poprzez zapewnienie mu pomocy na terenie szkoły lub poza nią, w razie potrzeby współpracuje z innymi placówkami specjalistycznymi

-wspiera rodzinę poprzez kierowanie do instytucji oferujących inną, niedostępną w szkole pomoc- poradnictwo, terapię uzależnień, terapię dla sprawców i ofiar przemocy .

-pomaga w poszukiwaniu sposobów poprawy sytuacji materialnej i socjalnej rodziny, o ile istnieje taka potrzeba

-w razie potrzeby wnosi o powołanie zespołu interdyscyplinarnego, którego zadaniem będzie stworzenie zintegrowanego systemu pomocy, monitorowanie sytuacji dziecka i rodziny.

5. Jeżeli nie ma zagrożenia życia i zdrowia wychowawca lub pedagog szkolny oceniają, czy należy wszcząć procedurę Niebieskiej Karty, jeżeli tak - przystępuje do jej realizacji, jeżeli nie - oceniają czy zagrożone jest dobro dziecko. Jeżeli tak – zawiadamia pracownika socjalnego pomocy społecznej, postępuje zgodnie z zaleceniami służby i działają interdyscyplinarnie, jeżeli nie – zbierają dokumentację i zachowują dokumentację działań oraz pozostają czujni.
6. Jeżeli kontakt z rodzicami jest niemożliwy, utrudniony lub rozmowy nie przynoszą oczekiwanych rezultatów szkoła powinna zwrócić się do sądu rodzinnego z prośbą o wgląd w sytuację rodzinną dziecka.
7. Jeżeli nauczyciel lub pedagog szkolny podejrzewa sytuację bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia (dziecko jest pobite lub molestowane seksualnie), ma obowiązek poinformować pogotowie ratunkowe i policję oraz powinien postępować według zaleceń służb. Następnie rozpoczyna i realizuje procedurę Niebieskiej Karty.

Od 18.10.2011 na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 roku w sprawie procedury „ Niebieska Karta” dyrektor, wychowawca lub pedagog szkolny może wszcząć procedurę przez wypełnienie **formularza „ Niebieska Karta” wzór A**

b) Procedura postępowania w przypadku podejrzenia krzywdzenia / krzywdzenia dziecka przez pracownika szkoły.

1. Po zgłoszeniu przez ucznia lub inną osobę, krzywdzącego zachowania pracownika szkoły, dyrekcja przeprowadza niezwłocznie postępowanie wyjaśniające ze stronami konflikt.
2. W przypadku potwierdzenia się zarzutów dyrektor szkoły podejmuje postępowanie dyscyplinarne wobec pracownika – powiadomienie odpowiednich organów.

c) Procedura postępowania w przypadku podejrzenia krzywdzenia/krzywdzenia ucznia przez innego ucznia.

1. Powiadomienie wychowawcy lub pedagoga.
2. Sporządzenie notatki w sprawie.
3. Rozmowa wychowawcy z rodzicami sprawcy lub zwołanie przez pedagoga szkolnego Zespołu Wychowawczego (skład członków w zależności od potrzeb).
4. Wspólne ustalenia dalszego postępowania w celu naprawy sytuacji.
5. Wyciągnięcie konsekwencji zgodnie ze Statutem Szkoły i Wewnątrzszkolnymi Zasadami Oceniania Zachowania
6. Analiza skuteczności oddziaływań naprawczych przez wychowawcę.
7. W przypadku powtarzania się sytuacji dyrektor szkoły lub pedagog/psycholog szkolny ma obowiązek poinformować Policję lub Sąd Rodzinny.

d) Procedura postępowania w przypadku krzywdzenia dziecka przez osobę z zewnątrz.

1. Wychowawca lub pedagog szkolny sporządza notatkę z uzyskanych informacji telefonicznych, bądź w trakcie osobistego kontaktu z osobą zgłaszającą (w przypadku zgłoszenia przez osobę niespokrewnioną), a następnie prosi na rozmowę rodzica/opiekuna. .
2. Rodzicom/opiekunom proponuje się zdiagnozowanie zgłaszanego podejrzenia w zewnętrznej, bezstronnej instytucji.
3. Wychowawca i pedagog szkolny współpracuje z daną instytucją w sprawie udzielenia pomocy dziecku.

e) sposoby reagowania gdy zgłoszenie o krzywdzeniu dziecka dokonuje osoba spoza Placówki.

Każdy pracownik Placówki ma obowiązek przyjąć zgłoszenie o krzywdzeniu dziecka. Pracownik

może poprosić osobę z zewnątrz o przekazanie informacji pedagogowi/psychologowi szkolnemu lub dyrektorowi/ wicedyrektorom. Jeżeli ta się nie zgadza, ma obowiązek przyjąć powiadomienie i sporządzić notatkę służbową a następnie przekazać ją do pedagoga/psychologa szkolnego, który postępuje zgodnie z procedurą zawartą w rozdziale II pkt.a.

f) sposoby reagowania na sygnały o innych rodzajach zagrożenia.

I. W przypadku podejrzania zagrożenia próbą samobójczą ucznia należy ustalić rodzaj i poziom zagrożenia.

1. Monitorować ucznia znajdującego się w trudnej, kryzysowej sytuacji.
2. W razie konieczności wezwać pomoc właściwą do zaistniałego zagrożenia (pogotowie ratunkowe, policję, straż miejską) i w czasie tej interwencji zadbać, żeby przebiegła ona spokojnie i dyskretnie.
3. Zawiadomić o możliwym, realnym zagrożeniu próbą samobójczą dyrekcję szkoły, wychowawcę oraz rodziców:
  - w przypadku stawienia się rodziców lub opiekunów przejmują oni opiekę nad uczniem,
  - w przypadku odmowy współpracy ze strony rodziców/prawnych opiekunów ucznia należy powiadomić Sąd Rodzinny,
4. Należy powiadomić organ prowadzący i organ sprawujący nadzór pedagogiczny.
5. Prowadzenie działań pokryzysowych:
  - ocena ryzyka ponowienia próby samobójczej,
  - współpraca z Centrum Interwencji Kryzysowej, Poradnią Zdrowia Psychicznego, lekarzem prowadzącym ucznia (w miarę możliwości),
  - współpraca z rodzicami,
  - wystąpienie, poprzez szkołę, do Sądu Rodzinnego w przypadku odmowy przez rodziców/opiekunów lub pełnoletniego ucznia współpracy ze szkołą lub odmowy nawiązania kontaktu ze specjalistą.

II. Postępowanie nauczycieli, wychowawców w przypadku próby samobójczej ucznia poza terenem szkoły.

1. Zebranie przez wychowawcę, pedagoga/psychologa szkolnego wstępnych informacji o okolicznościach zdarzenia najlepiej od osób najbliższych.
2. Poinformowanie o zdarzeniu dyrektora szkoły.
3. Zawiadomienie przez dyrektora szkoły organu prowadzącego i nadzorującego szkołę.
4. Zebranie Zespołu Interwencyjnego i wspólne podjęcie dalszych działań (m. in. zdiagnozowanie sytuacji ucznia, podjęcie działań interwencyjnych oraz współpracy międzyinstytucjonalnej).

5. Rozmowy z uczniami prowadzone przez wychowawców, a w razie potrzeby w obecności psychologa, pedagoga szkolnego.
6. Zwołanie Rady Pedagogicznej i poinformowanie nauczycieli o zaistniałej sytuacji.
7. Wspieranie ucznia po zamiarze lub usiłowaniu samobójstwa i jego rodziny poprzez:
  - pomoc w uzyskaniu przez ucznia i jego rodzinę pomocy specjalistycznej,
  - realizację zaleceń zawartych we wskazaniach specjalistów opiekujących się dzieckiem.
8. Otoczenie opieką psychologa / pedagoga szkolnego ucznia usiłującego popełnić samobójstwo, a jeżeli zaistnieje taka konieczność to również klasę.
9. Unikanie umedialnienia problemu.

III. Postępowanie nauczycieli, wychowawców w przypadku próby samobójczej ucznia na terenie szkoły.

1. Nie wolno pozostawiać ucznia samego.
2. Wezwać pielęgniarkę lub zaprowadzić ucznia do gabinetu pielęgniarki.
3. Powiadomić wychowawcę i dyrektora szkoły.
4. Powiadomić o zaistniałym zdarzeniu rodziców (opiekunów) ucznia.
5. Wezwać pomoc (pogotowie, policję), jeżeli zaistnieje taka konieczność.
6. Dyrektor szkoły powiadamia organ prowadzący i nadzorujący szkołę.
7. Zebranie Zespołu Interdyscyplinarnego i wspólne podjęcie dalszych działań (m. in. zdiagnozowanie sytuacji ucznia, podjęcie działań interwencyjnych oraz współpracy międzyinstytucjonalnej).
8. Zwołanie Rady Pedagogicznej i poinformowanie nauczycieli o zaistniałej sytuacji.
9. Wspieranie ucznia po zamiarze lub usiłowaniu samobójstwa i jego rodziny poprzez:
  - pomoc w uzyskaniu przez ucznia i jego rodziny pomocy specjalistycznej,
  - realizacji zaleceń zawartych we wskazaniach specjalistów opiekujących się uczniem,
10. Rozmowy z młodzieżą.
11. Otoczenie opieką psychologa, pedagoga szkolnego ucznia usiłującego popełnić samobójstwo.
12. Unikanie umedialnienia problemu,

IV. *Próba ucieczki ucznia.*

1. Jeżeli są przesłanki że uczeń **próbuje uciec** z domu, należy niezwłocznie powiadomić rodziców.
2. Jeżeli z rodzicami kontakt jest utrudniony należy skontaktować się z policją.

g) sposoby reagowania na nagłe i bezpośrednie zagrożenie życia ucznia.

Każdy pracownik szkoły będący świadkiem lub osobą która najszybciej przybyła na miejsce zdarzenia:

- udziela pierwszej pomocy (przedmedycznej), bądź zapewnia jej udzielenie poprzez wezwanie lekarza w przypadku, kiedy ofiara doznała obrażeń,
- powiadamia niezwłocznie dyrektora szkoły (lub wysyła do dyrektora wydelegowaną przez siebie osobę),
- powiadamia rodziców ucznia (może zrobić to także dyrektor, wychowawca, pedagog, psycholog szkolny),
- niezwłocznie wzywa policję w przypadku, kiedy istnieje konieczność profesjonalnego zabezpieczenia śladów przestępstwa, ustalenia okoliczności i ewentualnych świadków zdarzenia.

Rozdział III

Zasady postępowania pracowników szkoły w oparciu o procedury

a) Zasady ochrony danych osobowych.

1. Dane osobowe dziecka podlegają ochronie na zasadach określonych w ustawie z dnia 29.08 1997r. O ochronie danych osobowych.
2. Pracownik szkoły ma obowiązek zachowania w tajemnicy danych osobowych, które przetwarza oraz zachowania w tajemnicy sposobów zabezpieczenia danych osobowych.
3. Pracownik szkoły jest uprawniony do przetwarzania danych osobowych dziecka i udostępniania tych danych w ramach zespołu interdyscyplinarnego, powołanego w trybie ustawy z dnia 29.07.2005r. O przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.
4. Pracownik szkoły może wykorzystać informacje o dziecku w celach szkoleniowych lub edukacyjnych wyłącznie z zachowaniem anonimowości dziecka oraz w sposób uniemożliwiający identyfikację dziecka.
5. Pracownik szkoły nie udostępnia przedstawicielom mediów informacji o dziecku ani jego opiece.

b) Zasady ochrony wizerunku dziecka.

1. Pracownikowi szkoły nie wolno umożliwiać przedstawicielom mediów utrwalania wizerunku dziecka (filmowania, fotografowania, nagrywania głosu dziecka) na terenie szkoły.
2. W celu uzyskania zgody na utrwalenie wizerunku dziecka należy uzyskać pisemną deklarację rodzica/ opiekuna dziecka.
3. Fotograf robiący uczniom zdjęcia indywidualne i grupowe powinien przedstawić zaświadczenie o niekaralności oraz złożyć pisemne oświadczenie, iż nie wykorzysta materiałów w sposób niewłaściwy (kopiowanie, zamieszczanie na stronach internetowych, upublicznianie).

Fotograf lub osoba filmująca nie pozostaje sama z dziećmi bez nadzoru.

c) Zasady dostępu do Internetu oraz ochrona dzieci przed szkodliwymi treściami w Internecie.

1. Szkoła, zapewniając dzieciom dostęp do Internetu, jest zobowiązana podejmować działania zabezpieczające dzieci przed dostępem do treści, które mogą stanowić zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju; w szczególności należy zainstalować i aktualizować oprogramowanie zabezpieczające.
2. Na terenie szkoły dostęp dziecka do Internetu możliwy jest;
  - pod nadzorem nauczyciela na zajęciach komputerowych
  - bez nadzoru nauczyciela-na przeznaczonych do tego komputerach znajdujących się np. w bibliotece szkolnej.
3. W przypadku dostępu pod nadzorem nauczyciela, ma on obowiązek informowania dzieci o zasadach bezpiecznego korzystania z Internetu.
4. Osoba odpowiedzialna za Internet przydziela każdemu dziecku login i hasło, umożliwiające korzystanie z Internetu na terenie szkoły. Dostęp do Internetu na terenie szkoły możliwy jest wyłącznie poprzez serwer szkoły po podaniu loginu i hasła.
5. Osoba odpowiedzialna za Internet zapewnia na wszystkich komputerach z dostępem do Internetu na terenie szkoły zaktualizowane i zainstalowane oprogramowanie filtrujące treści internetowe, oprogramowanie monitorujące korzystanie przez dzieci z Internetu, oprogramowanie antywirusowe, oprogramowanie antyspamowe, firewall.
6. Wyznaczony pracownik szkoły przynajmniej raz w miesiącu sprawdza, czy na komputerach z dostępem do Internetu nie znajdują się niebezpieczne treści. W miarę możliwości należy ustalić kto pobrał te treści i zgłosić informację pedagogowi szkolnemu.
5. Pedagog szkolny przeprowadza rozmowę dotyczącą bezpieczeństwa w Internecie. W razie podejrzenia, że dziecko jest krzywdzone podejmuje działania opisane w rozdziale II.

d) Zasady prowadzenia rozmowy z dzieckiem.

Stworzyć odpowiednie warunki do rozmowy.

Rozmowa powinna odbyć się w miejscu, w którym dziecko będzie czuło się bezpiecznie - gabinet psychologa w gimnazjum, gabinet pedagoga szkolnego w szkole podstawowej, na życzenie dziecka, rodzica, rodziców w gabinecie dyrektora, w jego obecności.

Skoncentrować się na kontakcie z dzieckiem:

- wysłuchaj, co dziecko ma do powiedzenia - jeśli tego nie zrobisz, może drugi raz nie zdecyduje się mówić, nie spiesz się, nie „poganiaj dziecka”,
- utrzymuj naturalny kontakt wzrokowy,

- bądź uważny na pozawerbalne przejawy uczuć dziecka - zażenowanie, skrępowanie, wstyd, lęk, przerażenie, smutek, poczucie winy, krzywdy,
- przyjmij pozycję ciała dostosowaną do pozycji dziecka – usiądź lub przykucnij,
- używaj języka zrozumiałego dla dziecka,
- okazuj dziecku szacunek, akceptację i empatyczne zrozumienie,
- bądź cierpliwy – dziecko może zaprzeczać prawdzie,
- nie naciskaj na dziecko – wyznanie całej prawdy może łączyć się z ogromnym lękiem,
- unikaj naprowadzania dziecka na odpowiedzi, które chciałbyś usłyszeć.
- pochwal za odwagę podjęcia rozmowy tj. nie za treść rozmowy, lecz za to, że mówi.
- bądź świadomy oznak zaniepokojenia dziecka o los rodziców – nie wypowiadaj przy nim negatywnych opinii o rodzicach.
- nazwij przemoc – przemocą i pokaż dziecku, że nie jest winne tego, co zrobił dorosły.
- wesprzyj dziecko – utwierdź w przekonaniu, że nie tylko je to spotkało, że wiele dzieci przeżywa podobne problemy.
- wyjaśnij dziecku w przystępny sposób, co zamierzasz dalej robić.

e) Zasady bezpiecznych relacji personelu Placówki z dzieckiem.

Niedopuszczalne jest aby Pracownik szkoły dopuścić się wobec ucznia przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej. Nie może nikogo dyskryminować z powodu jakichkolwiek różnic światopoglądowych. Relacje uczeń – nauczyciel i inni pracownicy szkoły powinny zachowywać stosowny dystans. Niedopuszczalne jest uciekanie się do protekcji, zbytnej poufałości.

f) Zasady rekrutacji i monitorowania personelu.

W celu zapobiegania krzywdzeniu dzieci – zasady rekrutacji i weryfikacji kompetencji/motywacji pracowników Placówki powinny obejmować, m.in.: ocenę przygotowania kandydatów do pracy z dziećmi (dyplom ukończenia wymaganych na danym stanowisku studiów) , weryfikację pod względem karalności (lub toczącego się postępowania), ocenę referencji (jeżeli osoba pracowała już wcześniej) z dotychczasowych miejsc zatrudnienia, obowiązkowe zapoznanie się osoby zatrudnionej z wewnątrzszkolną dokumentacją.

g) Zasady postępowania pielęgniarki szkolnej.

1. Gdy zauważy na ciele dziecka siniaki, wybroczyny lub inne objawy przemocy fizycznej, opisuje je w karcie zdrowia dziecka (rozmiar, rozmieszczenie, kolor, wielkość itp.). Nie wpisuje swoich wniosków z badania dziecka. Tak sporządzony opis jest dowodem w sądzie, a oryginał dokumentacji jest udostępniany na wniosek sądu.
2. Jeżeli dziecko z obrażeniami zostało zgłoszone przez innego pracownika szkoły, pielęgniarka wpisuje w karcie nazwisko osoby, która przyprowadziła dziecko.
3. Następnie kontaktuje się z wychowawcą, pedagogiem szkolnym i przekazuje im informacje o swoich podejrzeniach i obserwacjach. Informacje te powinny być przekazane również

dyrektorowi szkoły.

4. W przypadku wszawicy, świerzbu, innych zanieczyszczeń, pielęgniarka powinna kontaktować się z rodzicami dziecka. Jeżeli rodzice nie są zainteresowani współpracą na rzecz poprawy sytuacji dziecka, sporządza notatkę służbową z opisem sytuacji dziecka i podjętych przez siebie działań.

5. Notatkę przekazuje pedagogowi szkolnemu, który informuje o niej dyrektora szkoły.

h) Zasady postępowania innych pracowników.

W sytuacji podejrzenia krzywdzenia dziecka kontaktują się z jego wychowawcą i pedagogiem szkolnym, przekazując im informacje o swoich obserwacjach. Informacje te powinny być przekazane również dyrektorowi szkoły. Nauczyciele swoje obserwacje zapisują w dokumentacji ucznia.

Rozdział IV

Monitoring stosowania Polityki

1. Dyrektor szkoły wyznacza.....jako osobę odpowiedzialną za politykę ochrony dzieci w szkole.
2. Osoba ta jest odpowiedzialna za monitorowanie i reagowanie na sygnały naruszenia bezpieczeństwa Dziecka.

Rozdział V

Ważne adresy i telefony

1. Telefon interwencyjny Niebieska i Pomarańczowa Linia w Gdańsku: 58/ 320 44 04 (pon.-piąt.8.00-15.00)
2. Dyżur interwencyjny pracownika socjalnego do dyspozycji służb i instytucji miejskich (w dni wolne od pracy oraz po godz. 1530 w dni powszednie): 797 909 111; 797 909 112
3. Oficer dyżurny Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku, ul. Nowe Ogrody 27: 58/321 62 22 lub 997 lub 112
4. Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Gdańsku, ul. Leczkowa 1a: 58/342 31 50 fax: 58/342 31 00; dyrekcja@mopr.gda.pl
Pogotowie Opiekuńcze w Gdańsku: 58/341 10 42
5. Dziecięcý Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka: 800 12 12 12
6. Ogólnopolski Telefon Niebieska Linia: 801 120 002; 22/668 70 00; 22/666 10 36

7. Telefon Instytut Psychologii Zdrowia dla osób w sytuacjach kryzysowych: 116 123

Centrum Interwencji Kryzysowej PCK, Pl. Ks. Gustkowicza 13, tel. 58/511 01 21

Możesz zadzwonić również pod numery telefonów:

Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”

tel. 801 12 00 02 (płatny pierwszy impuls, linia czynna od poniedziałku do soboty w godzinach 8.00—22.00, w niedziele i święta w godzinach 8.00—16.00),

tel. (22) 666 28 50 — dyżur prawny (linia płatna, czynna w poniedziałek i wtorek w godzinach 17.00—21.00), poradnia e-mailowa: niebieskalinia@niebieskalinia.info

Policyjnego Telefonu Zaufania

tel. 800 120 226 (linia bezpłatna przy połączeniu z telefonów stacjonarnych, czynna codziennie w godzinach od 9.30 do 15.30, od godz. 15.30 do 9.30 włączony jest automat).

Rozdział VI

Załączniki

Załącznik 1. Notatka służbowa

NOTATKA SŁUŻBOWA

Kto.....
.....

Kiedy.....
.....

Gdzie.....
.....

Dotyczy.....
.....

Podpis osoby sporządzającej notatkę .....

NOTATKA Z ROZMOWY

Data, miejsce.....

Dotyczy (kogo, opis sytuacji).....

.....

.....

Osoby obecne podczas rozmowy.....

.....

Przebieg rozmowy.....

.....

Ustalenia, podjęte działania.....

.....

.....

.....

Wyniki działań.....

.....

.....

Notatka została dołączona do .....

.....

Inne informacje.....

.....

.....

Podpis uczestników spotkania.....

.....

.....

Podpis osoby sporządzającej notatkę .....

Załącznik 3. Krótki Przewodnik dla gdańskich specjalistów

NIEBIESKA KARTA NIESIE POMOC!

Czym jest?

Procedura NIEBIESKA KARTA jest podstawowym instrumentem dokonywania interwencji w rodzinie, w której dochodzi do przemocy, przez uprawnionych do tego przedstawicieli naszej gdańskiej społeczności. *Celem interwencji*, która - powiedzmy to wyraźnie - jest zawsze trudną i bolesną, ale czasem nieuniknioną formą działania, jest chronić życie i zdrowie osób krzywdzonych przemocą: fizyczną, psychiczną lub seksualną. Podstawą prawną interwencji opartej o NIEBIESKĄ KARTĘ jest ustawa o przeciwdziałaniu przemocy z dnia 29 lipca 2005 r. (art. 9d) i rozporządzenie wykonawcze w sprawie procedury Niebieska Karta z dnia 13 września 2011 r. Procedura dotyczy jednak znacznie szerszego zakresu działań niż działania prawne, bowiem pojęcie „przemoc”, nie jest równoznaczne z pojęciem „przestępstwa” (nie każdy akt przemocy spełnia kryteria przestępstwa).

Czym nie jest?

NIEBIESKA KARTA nie jest sankcją wymierzoną przeciw komukolwiek! Nie służy do wymierzania sprawiedliwości, nie jest środkiem karnym, egzekucyjnym ani represyjnym. Nie ma też pełnić roli sankcji moralnej ani towarzyskiej. *NIEBIESKA KARTA* *nie zastępuje* społecznego i służbowego obowiązku zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu (art. 304 Kodeks postępowania karnego). *NIEBIESKA KARTA* nie jest instrumentem jedynym, ani też gwarantującym skuteczność interwencji - ale bardzo ważnym w procesie pomagania rodzinie. Dlaczego warto ją sporządzić, jeśli wiesz o aktach przemocy lub je podejrzewasz? Korzystając z niej umiejętnie, ale także z należytą ostrożnością, możesz zwiększyć intensywność i skuteczność pomocy, a w szczególności możesz:

1. **UJAWNIC PRZEMOC** - precyzyjnie opisać sytuację rodzinną osób (dorosłych i dzieci) doświadczających przemocy w ten sposób, że opis stanie się ważnym dokumentem służącym dalszym działaniom socjalnym i/lub prawnym; możesz nawet zaproponować konkretne działania, jakie Twoim zdaniem powinny być podjęte (Niebieska Karta Formularz „A”, pkt XIIa).
2. **POTWIERDZIC PODEJRZENIA** - zainicjować złożony proces służący zweryfikowaniu podejrzeń, że istotnie, dochodzi do przemocy, a do współdziałania na tym etapie obligatoryjnie zaangażowane zostaną inne instytucje miejskie i służby.
3. **CHRONIC POKRZYWDZONYCH** - spowodować podjęcie pierwszych działań ochronnych na rzecz osoby pokrzywdzonej, np. przekazania jej zestawu najważniejszych informacji nt. problemu i sposobów radzenia sobie (Niebieska Karta Formularz „B”), zorganizowania spotkania z grupą specjalistów (Grupą Roboczą), na które także zostaniesz zaproszony, przygotowania indywidualnego planu pomocy, w szczególności, gdy dotyczy osoby nieletniej.
4. **PODJAĆ DZIAŁANIA WOBEC SPRAWCY** - doprowadzić do szybkiej interwencji wobec osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że stosuje przemoc. Osoba taka zostanie poproszona o spotkanie z grupą specjalistów, o wyjaśnienie sytuacji, weryfikację informacji i prawdopodobnie otrzyma propozycję udziału w działaniach adekwatnych do stwierdzonych okoliczności; dalsze postępowanie tej osoby może podlegać monitorowaniu przez interdyscyplinarną grupę specjalistów.

Co powinieneś zrobić, żeby rozpocząć działanie procedury?

- 1) Przede wszystkim zadbaj o swoje bezpieczeństwo – potrzeba podjęcia interwencji nie może wiązać się z narażaniem Twojego życia lub zdrowia.
- 2) Rozpoznaj sytuację, oceń zagrożenia (pamiętaj, że przemocą w rodzinie określa się sytuacje narażania ważnych dóbr osobistych, w powiązaniu z dysproporcją sił i możliwości obrony, używaniem przewagi w celu skrzywdzenia).

Pamiętaj też, że poczucie krzywdy jest doświadczeniem subiektywnym, każdy przeżywa to inaczej!

- 3) Jeśli to możliwe wszelkimi legalnymi sposobami doprowadź do - choćby doraźnego - przerwania przemocy, np. odseparuj ofiarę od sprawcy/sprawców.
- 4) Sporządź dokument – Formularz „A” Niebieskiej Karty – wzór musi być w każdej chwili dostępny w Twoim miejscu pracy, a odpowiedzialnym za jego udostępnianie jest osoba kierująca instytucją (możesz także pobrać druk ze strony internetowej, np. <http://www.mpips.gov.pl> lub ze strony gdańskiego MOPR.
- 5) Wręcz osobie pokrzywdzonej zbiór podstawowych porad, wg wzoru „B” Niebieskiej Karty – dostępnej jw.
- 6) Niezwłocznie, a najpóźniej 7 dni od sporządzenia Niebieskiej Karty, przekaz jej oryginał (osobiście lub pocztą) do kancelarii Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Gdańsku, ul. Leczkowa 1A, która prowadzi rejestr kart (jest wyraźnie oznaczona); kopię karty należy pozostawić w dokumentacji Twojej instytucji.
- 7) Ważne:
Zakładając Niebieską Kartę jednocześnie sporządź pismo do Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku zawiadamiające o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i sporządzeniu Karty. **27**
Zwróć uwagę: procedura nie przesądza, kto w instytucji, w której pracujesz podejmuje wyżej opisane działania: czy wszyscy pracownicy (np. wszyscy nauczyciele pracujący w szkole, wszyscy lekarze w szpitalu), czy tylko wcześniej wskazane, oddelegowane osoby (np. tylko pedagodzy szkolni, tylko jeden z lekarzy, najlepiej rodzinny, pielęgniarka oddziałowa, pielęgniarka środowiskowa itp.). Ustalenia takie należą do kierującego placówką.
Ponadto pamiętaj, że formularz „A” Niebieskiej Karty może i powinien rejestrować każde zdarzenie, akt przemocy, nie jest zaś dokumentem sporządzanym „raz na zawsze”.

Co wydarzy się potem?

1. Niebieska Karta zostanie zarejestrowana w rejestrze Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Gdańsku stworzonego na potrzeby Zespołu Interdyscyplinarnego. Rejestr ten jest chroniony i nie jest dostępny dla osób postronnych.
2. Niezwłocznie (max. 3 dni) Przewodniczący Zespołu Interdyscyplinarnego zapozna się ze sporządzoną przez Ciebie Kartą i zadysponuje o formalnym wszczęciu procedury.
3. Niebieska Karta trafia do sekretarza zespołu Interdyscyplinarnego i Koordynatora Grupy Roboczej w jednym z 8 Centrów Pracy Socjalnej obejmujących swoim działaniem cały Gdańsk, który w odpowiednim do miejsca zamieszkania osoby/osób pokrzywdzonych zwołuje grupę specjalistów (tzw. Grupę Roboczą), której także Ty będziesz uczestnikiem – zostaniesz zaproszony na spotkanie.
4. Utworzony zespół kilku najbardziej potrzebnych specjalistów z różnych instytucji pomocowych dobranych do rodziny jest najbardziej kompetentny do udzielenia Jej pomocy.
5. Dalsze działania uzależnione będą od wnikliwego i ostrożnego rozeznania sytuacji. Specjaliści, na pewno wezmą pod uwagę wszystkie okoliczności zdarzeń, w tym zawsze złożoną sytuację rodzinną: uczuciową, socjalną, zdrowotną, dotyczącą obecności dzieci i inne.
6. Stworzony zostanie tzw. „indywidualny plan pomocy”, który nadzorowany będzie – pod względem skuteczności, ale też pod względem zachowania poufności informacji, dbałości o prawa i potrzeby wszystkich członków rodziny dotkniętej problemem – wieloetapowo, także przez Przewodniczącego Zespołu Interdyscyplinarnego. Udział i wiedzę o podejmowanych działaniach będą miały zarówno osoby doświadczające przemocy, jak i osoby, wobec których zachodzi podejrzenie, że stosują przemoc.

Należy pamiętać, iż wszczęcie Procedury Niebieska Karta nie zwalnia instytucji, u których dokonano zgłoszenia z zawiadamiania Sądu i Prokuratury o sytuacjach zagrożenia życia, zdrowia małoletnich lub podejrzeniu popełnienia przestępstwa wobec nich.

Za prawidłowość i poprawność oraz zgodność z przepisami prawa działań podejmowanych w ramach procedury Niebieska Karta odpowiada każda z uprawnionych do tego instytucji.

Za koordynację i organizację działań związanych z logistyką podejmowania działań w ramach procedury Niebieskiej Karty na terenie miasta odpowiada Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Gdańsku w ścisłej

współpracy z Zespołem Interdyscyplinarnym powołanym Zarządzeniem Nr 125/13 Prezydenta Miasta Gdańska z dnia 31 stycznia 2013 r.

Centrum Niebieskich Kart” - Zespół Interdyscyplinarny i MOPR w Gdańsku.

tel. 58-304-58-18 (342-31-79)

Centrum stanowi zaplecze działania gdańskiego Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy rodzinie, w szczególności działań związanych z realizacją procedury Niebieskie Karty.

W Centrum prowadzone są:

- dyżury Przewodniczącego Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz specjalistów/ekspertów z różnych instytucji pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- konsultacje dla mieszkańców – szczególnie osób pokrzywdzonych lub osób podejrzanych o stosowanie przemocy w rodzinie;
- konsultacje dla specjalistów wszystkich zaangażowanych w procedurę „Niebieskie Karty” podmiotów miejskich i innych; interwizje indywidualne lub grupowe dla pracowników pracujących z rodziną doświadczającą przemocy.

ŹRÓDŁA:

- Procedury postępowania interwencyjnego dla przedstawicieli instytucji i służb „pierwszego kontaktu” z przypadkami przemocy w rodzinie, Gorzów Wielkopolski 2010, s. 41.
- Procedury pomocy dziecku krzywdzonemu, Gdańsk, s.15, 24, 26-27, 48-50.
- Ramowe założenia Polity Wewnętrznych, Gdańsk 2015.
- Procedury postępowania wobec osób zagrożonych samobójstwem w Gimnazjum nr 1 w Wadowicach.